

Raymond'o Queneau kūrybos stilistika: „Exercices de style“ vertimo į lietuvių kalbą analizė

Liucija Černiuvienė

Vilniaus universitetas
Filologijos fakultetas
Literatūros, kultūros ir vertimo tyrimų institutas
Institute for Literary, Cultural and Translation Studies
Faculty of Philology
Vilnius University
liucija.cerniuviene@ff.vu.lt
<https://orcid.org/0000-0002-3062-6317>

Ieva Montrimaitė

Vilniaus universitetas
Filologijos fakultetas
Literatūros, kultūros ir vertimo tyrimų institutas
Institute for Literary, Cultural and Translation Studies
Faculty of Philology
Vilnius University
montrimaite.ieva@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-7969-7458>

Santrauka. Straipsnyje aptariama prancūzų rašytojo Raymond'o Queneau kūrinio „Exercices de style“ stilistika ir šio kūrinio vertimas į lietuvių kalbą. Pasitelkiant vertimų į kitas kalbas – italų, anglų – analizę, remiamasi Queneau tekstų išskirtiniu bruožu – žaidimu kalbos priemonėmis. Autorės išskiria ir aptaria žaidimą literatūrinėmis priemonėmis (stiliaus ir retorikos figūros), žaidimą lingvistinėmis priemonėmis (gramatiniai laikai, svetimžodžiai, naujadarai), žaidimą kalbos registrais (šnekamoji kalba, žargonai), žaidimą žanrais ir diskursais, žaidimą pasakojimo būdais. Žaisdamas kalba autorius siekia skaitytoją pralinksinti – pratimuose gausu įvairių komizmo, parodijos ir ironijos elementų. Verčiant šį kūrinį negalimas sistemingas vienos vertimo strategijos taikymas, vertėja Akvilė Melkūnaitė daugiausia dėmesio skyrė žaidimo logikos perteikimui, todėl vertimo strategijos, susijusios su prasminiu ir stilistiniu teksto vertimu, yra įvairios ir sėkmingos, o apsunkintas kultūrinių realiųjų perteikimas (pvz. žargonizmai) kompensuojamas kitomis vertimo priemonėmis.

Pagrindiniai žodžiai: grožinės literatūros vertimas, Raymond Queneau, *Exercices de style*, *Stiliaus pratimai*, žaidimas kalba

Stylistics and Translation of Raymond Queneau's Work: Translation Analysis of „Exercices de style“

Abstract. The article covers the stylistics of the work “Exercices de style” by the French writer Raymond Queneau and the translation of this work into Lithuanian. Through the analysis of translations into Italian and English as well, the article investigates the distinctive feature of Queneau's texts – how they play with various language tools. The article distinguishes and discusses the play of literary devices (these are figures of style and rhetoric), the play of linguistic devices (grammatical tenses, barbarisms, neologisms), the play of language registers (colloquial language, jargon), the play of genres and

discourses, and the play of narrative techniques. While playing with the language, the author seeks to entertain the reader – the exercises are rich in various elements of comedy, parody and irony. It is not possible to systematically apply one translation strategy to translate this work, therefore the translator Akvilė Melkūnaitė focused on conveying the logic of Queneau's rules, making the translation strategies related to semantic and stylistic translation of the text diverse and successful, while the complicated conveying of cultural realia (e.g. jargon) is offset by other means of translation.

Keywords: literary translation, Raymond Queneau, *Exercices de style*, *Stiliaus pratimai*, language play

Įvadas

Raymond'as Queneau (1903–1976) – garsus prancūzų rašytojas, eruditas, kūręs ir prozą, ir poeziją, verstas į ne vieną užsienio kalbą. Į lietuvių kalbą šio rašytojo kūriniai nebuvo versti iki pat 2016 m., kai leidykla „Versus Aureus“ išleido vieno garsiausių jo kūrinių „Exercices de style“ vertimą pavadinimu „Stiliaus pratimai“ (iš prancūzų kalbos vertė Akvilė Melkūnaitė). Apie vertimą išsamų recenzijų rašyta nebuvo, tad ištis prasminga ištirti, kaip vertėjai Akvilei Melkūnaitėi sekėsi versti šį kūrinį į lietuvių kalbą. Esminis klausimas, į kurį siekiama atsakyti straipsnyje: ar buvo užpildyta dar viena šiuolaikinės užsienio klasikos kūrinių vertimų spraga, ar literatūros lietuvių kalba laukas pasipildė dar vienu garsiu užsienio autoriaus veikalu.

Vertimo analizei pasirinktas stilistinis tyrimo aspektas, nes tinkamai perteikti meninio teksto stilių yra vienas svarbiausių vertėjo tikslų. Tokį pasirinkimą lėmė ir paties kūrinio pobūdis – „Exercices de style“ yra tam tikras eksperimentas su kalba. Knygoje R. Queneau 99 kartus vis kitaip pasakoja trumpą, turinio požiūriu ne itin reikšmingą istoriją: abstrakčiais ir konkrečiais, absurdiškais ir rimtais, vulgariais ir manieringais, neformaliais ir formaliais teksto pateikimo būdais.

Straipsnyje keliamas tikslas išnagrinėti šio kūrinio stilistines ypatybes knygos originale ir ištirti, ar vertėjai pavyko tinkamai perteikti autoriaus stilių vertime į lietuvių kalbą. Siekiant šio tikslo, apžvelgiami bendrieji R. Queneau kūrybos stiliaus ypatumai, nagrinėjama „Exercices de style“ struktūrinė bei stilistinė įvairovė, analizuojama ir vertinama, kaip stilistinė kūrinio įvairovė buvo perteikta kūrinio vertime į lietuvių kalbą, prireikus aptariamai ir alternatyvūs vertimo variantai.

Straipsnyje atliekama kokybinė analizė, taikomi gretinamasis ir aprašomasis tyrimo metodai.

1. R. Queneau kūrybos esminiai bruožai

Mokslininkai, tyrinėję R. Queneau kūrybą, pripažįsta, kad autoriaus kūryba heterogeniška ir klasifikuoti ją yra sudėtinga. Rašytojas yra sukūręs romanų, išleidęs poezijos rinkinių, parašęs filosofinių straipsnių ir esė, be to, yra kūręs dialogus kino filmams.

Tačiau visiems R. Queneau kūriniais būdinga tai, jog juose nuolat laužomos normos ir tradicijos (Toloudis 1989: 147). Taip pat teigiama, kad viena iš kertinių R. Queneau kūrybos ypatybių yra žaidimas kalba. Pasak vertėjos ir R. Queneau kūrybos tyrinėtojos Carol Sanders, „Queneau viskas prasideda nuo kalbos“ (Sanders 1994: 7), šio autoriaus kūryba – tai apmąstymai apie kalbą. R. Queneau kūrybos kompleksiskumą taikliai apibūdina ir prancūzų filosofas, literatūrinės minties tyrinėtojas Pierre’as Macherey. Pasak jo, R. Queneau kūryba tik iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti paprasta, nerimta, o iš tiesų iš skaitytojo ji reikalauja daug žinių, skaitytojas turi gebėti tą kūrybą, tikrą neišsenkančių aliuzijų „raizginių“, „iššifruoti“. Sudėtingos struktūros – „tikros priešingybės akimirkos įkvėpimui“ – kūrimo būdų rašytojas sėmėsi iš pačių įvairiausių sričių: matematikos, retorikos, kultūros istorijos, religijos istorijos. Tad jo kūryba gali būti suvokiama kaip enciklopedinė, taip pat gali būti tyrinėjama ir filosofinės minties kontekste (Macherey 1990: 53).

1.1. Žaidimas kalba

Žaidimas kalba yra neatskiriama R. Queneau individualiojo stiliaus dalis. Rašytojo stilius kupinas iškalbingumo ir netikėtumų, pasitelkiami patys tipiškiausi arba netipiškiausi gyvosios kalbos elementai. Eksperimentuojama su rašyba, sintakse ir leksika – iškraipoma žodžių ar sakinių rašyba, žaidžiama registrais, stiliais, žanrais, kuriami naujadarai ir t. t. Pavyzdžiui, romanuose, kurių veiksmas vyksta sostinėje arba jos priemiesčiuose, R. Queneau bando perteikti paryžietišką akcentą: žodžiuose praleidžiamos priebalsės (*expliquer – espliquer, votre dame – vott dame*), balsės (*puisque – pisque*) ar naudojama žodžių asimiliacija (*je suis – chsuis*) (Sanders 1994: 10–11). Rašytojas nevengia pasišaipyti iš netinkamo ar perteklinio šnekamojoje prancūzų kalboje nebevertojamų gramatinių laikų vartojimo literatūroje, pavyzdžiui, *imparfait du subjonctif* forma romane „Loin de Rueil“ vartojama netikėtame kontekste – vaikų kalboje: „Ils cessèrent parce qu’ils ne voulaient pas que les autres *se moquassent d’eux*“ (*Jie liovėsi, nes nenorėjo, kad kiti iš jų būtų šaipėsi*). Juokiamasi ir iš žmonių negebėjimo vartoti gramatinius laikus: romane „Pierrot mon amie“ kalbasi du jaunuoliai ir, nežinodami, kokią formą pasirinkti būtajam laikui išreikšti, vartoja būtąjį laiką *passé simple* bei iškraipo šiam laikui būdingą galūnę: „il serva, on tranqui**it**“ (Sanders 1994: 9–10).

C. Sanders mini ir stilių bei registrų žaismą R. Queneau kūryboje. Pavyzdžiui, buitinis stilius pasitelkiamas kuriant rimtą istorinio romano siužetą, siekiant pabrėžti tokių kūrinių banalumą: romanas „Les Fleurs bleues“ yra istorinio romano parodija, kur *šutvė asilų* (*quarтерon de coyons*) išjoja į kryžiaus žygį. Romane „Loin de Rueil“ autorius kaitalioja gramatinius laikus siekdamas sukelti greito veiksmo efektą. Pavyzdžiui, būtasis laikas (*passé simple*) keičiamas dramatiškumo suteikiančiu esamuoju laiku

(*présent*): „Žakas, pamatęs, kad ji ruošėsi muštis, suirzo, ištuštino butelį ir kad neša kudašiu.“ (*Jacques vit à son air qu'elle cherchait la bagarre, ça le barba, il vida la bouteille et décampe*). Toks laikų kaitaliojimas primena tam tikrus kinematografinius sprendimus (Sanders 1994: 15).

Taigi žaidimas kalba, kalbos galimybėmis yra vienas iš pagrindinių R. Queneau stiliaus bruožų. Be to, kiekviename savo kūrinyje autorius vis kitaip eksperimentuoja bei siekia skirtingų tikslų. Todėl analizuojant kūrinį „Exercices de style“ bei jo vertimą į lietuvių kalbą būtina apžvelgti šio kūrinio struktūrą bei išskirti jam būdingus stiliaus bruožus.

1.2. R. Queneau „Exercices de style“: struktūrinė bei stilistinė įvairovė

Nepaisant unikalios stiliaus ir gausios kūrybos bagažo, R. Queneau pripažinimo sulaukė gana vėlai – 1947 m., išleidęs „Exercices de style“. Manoma, kad šią knygą parašyti autorių įkvėpė koncerte išgirstas Johano Sebastiano Bacho „Fugos menas“ („Die Kunst der Fuge“, 1740–1750), sudarytas iš keturiolikos fugų ir keturių kanonų, kur varijuoja ta pati muzikinė tema. Rašytojas panorio sukurti ką nors panašaus ir literatūroje. 1942 m. jis parašė pirmus 12 pratimų ir pavadino juos „Dodécaèdre“ (Dodekaedras), tačiau kūrinio leidyklos nespausdino. Vėliau, 1947 m., knyga buvo išleista su 99 pratimais. Pasak paties autoriaus, toks pratimų skaičius deramas – nei per daug, nei per mažai (Montagut 2013: 697; Arbex 2010: 120). C. Sanders teigia, kad kūrinyje skirtingais stiliais ir žanrais, pasakojimo būdais ir kalbos žaismu atskleidžiami patys įvairiausi aplinkos ir personažų vaizdavimo būdai. Tad vietoj 99 pratimų buvo galima sukurti ir 999 (beje, papildytas leidimas su 124 pratimais pasirodė 1963 m., o 1973 m. buvo perleistas su 99 šiek tiek pataisytais pratimais). Tačiau 99 kartus papasakojęs eilinį autobuse nutikusį įvykį autorius tarsi kviečia skaitytoją patį įsitraukti į kūrybos procesą ir sukurti savo 100–ąjį pratimą (Sanders 1994: 91–92). Márcia Arbex išvelgia šio kūrinio paralelę su kita meno rūšimi – daile. Ji teigia, kad „Exercices de style“ primena japonų dailininko Kacušikos Hokusajaus graviūrų seriją „36 Fudzijamos kalno vaizdai“, kur skirtingomis oro sąlygomis, įvairiais metų laikais ir iš skirtingo atstumo vaizduojamas Fudzijamos kraštovaizdis (Arbex 2010: 120).

Rašytojo *stiliaus pratimus* suklasifikuoti nėra paprasta. Pirmasis pratimas „Notations“ („Pastebėjimai“) yra atspirties taškas – papasakojama apie vaikiną ilgu kaklu, kurį pasakotojas pastebi važiuodamas autobusu. Vaikinas susiginčija su kitu keleiviu ir, pamatęs laisvą vietą, atsisėda. Vėliau pasakotojas vėl pamato tą patį vaikiną Sen Lazaro stotyje – ten jis kalbasi su draugu, kuris jam pataria į apykaklę įsisiūti sagą. Trumpa, banali istorija toliau rutuliojama kituose 98 pratimuose. Mokslininkai ir šio kūrinio vertėjai pateikia įvairius kūrinio klasifikavimo būdus ir interpretavimo galimybes.

C. Sanders teigia, kad kūrinys parašytas spiralės principu – kiekviename pratime pasakojama ta pati istorija, perteikiama vis kitaip pasakojimo būdo, žanro, diskurso ar dar kitu požiūriu. Vienur ryškus žaismas literatūrinėmis ir kalbinėmis galimybėmis: žaidžiama stiliaus, retorikos figūromis, svetimžodžiais, naujadarais ir kt. Kiti pratimai autoriaus sugrupuoti pagal tam tikras temas: gramatiniai laikai, penkios juslės ir kt. Dar kituose pratimuose žaidžiama žanru ir diskursu: istorija pasakojama mediciniais terminais, pateikiama kaip oficialus laiškas ir kt. M. Arbex „Esercices de style“ vadina leksikos, registrų ir stilių enciklopedija, kurią galėjo sudaryti tik eruditas, domėjęs kalbos žaismu, matematika, klasifikavimu ir numeravimu, tai, apie ką kalbėjo ir anksčiau cituotas P. Macherey (Arbex 2010: 121).

Umberto Eco, išvertęs „Esercices de style“ į italų kalbą, teigia, kad nepanašu, jog pats R. Queneau būtų turėjęs konkretų planą, kaip suskirstyti savo pratimus. Jie neišvardyti nei abėcėlės tvarka, nei pagal sudėtingumą, nei kokia kita tvarka. Pavyzdžiui, kai kurių pratimų pavadinimai nurodo, kad tekste bus žaidžiama konkrečia stiliaus figūra, kituose pratimuose stiliaus figūros vartojamos tik kaip meninės raiškos priemonės. Rašytojas nepasinaudojo visomis stilistinėmis figūromis, pavyzdžiui, kūrinyje nėra nei sinekdochos, nei metonimijos, nei oksimorono pavyzdžių, tačiau taip pat ir neapsiribojo jomis – pratimuose yra žanrų parodijų, buitinės kalbos elementų (Eco 2002: 225).

Pasak Constantino Toloudis, nagrinėjusio R. Queneau kūrybą kaip žaidimą, „Esercices de style“ yra vienas iš tų kūrinių, kur skaitytojas sąmoningai kviečiamas drauge žaisti autoriaus kuriamą žaidimą. Pagrindinė žaidimo taisyklė tokia – pasakodamas trumpą, nereikšmingą istoriją, rašytojas ją perteikia vis kitu stiliumi, kuris tampa tam tikra apribojančia priemone. Šitai kuriami to paties turinio, bet skirtingų raiškos būdų tekstai, išryškinamas konkrečiame pratime pasirinkto stiliaus unikalumas ir poveikis skaitytojui. Toks žaidimas išties gali būti lyginamas su muzikanto, ieškančio galimų muzikinio kūrinio variacijų, darbu (Toloudis 1989: 153).

2. R. Queneau „Esercices de style“ vertimo problematika

Dėl stilistinės kūrinio „Esercices de style“ įvairovės vertėjai turi imtis ir skirtingų vertimo strategijų bei taikyti įvairius vertimo būdus. Remiantis kelių šio kūrinio vertėjų patirtimis, pastebėta, kad verčiant „Esercices de style“ vertėjui neretai teko rinktis, kurią vertimo strategiją taikyti – savinimo ar svetimimo.

Pasak U. Eco, kai kurie R. Queneau pratimai yra aiškūs savo turiniu – pagrindinis tekstas transformuojamas litotėmis, perrašomas kaip prognozė, sapnas ar spaudos pranešimas, – todėl ir nesunkiai išverčiami. Versti prancūziškame tekste pavartotus anglicizmus į italų kalbą vertėjui irgi nebuvo sudėtinga. Reikėjo tik įsivaizduoti, kokias anglų kalbos svetimybės vartotų italas. Tačiau kiti pratimai yra grįsti teksto ekspresyvumu. Pavyzdžiui,

pagrindinis tekstas perteikiamas metagrafomis, tokiomis kaip anagrama, raidžių perkėlimas ir keitimas vietomis, lipograma ir t. t., arba metaplazmomis, pavyzdžiui, onomatopėja, sinkopė, metatezė ir t. t. Verčiant šiuos pratimus į italų kalbą buvo įmanomas tik visiškas pakeitimas. Kai kurie R. Queneau pratimai parašyti tam tikromis poetinėmis formomis, kurių perteikimas italų kalba irgi reikalavo savinimo strategijos. Ten, kur istorija buvo papasakota aleksandrinu ir parodijuojama prancūzų literatūrinė tradicija, U. Eco tą pačią istoriją perteikė pašiepdamas italų poeto Giacomo Leopardi giesmes (Eco 2003: 379–381). Taigi U. Eco vertė R. Queneau tekstą taip, kad skaitytojas suprastų autoriaus mestą jam iššūkį, net jeigu dėl to kartais teko imtis savinimo strategijos ir visiškai pakeisti tekstą. Apskirtai, mokslininko teigimu, versti R. Queneau pratimus reiškia atpažinti autoriaus sukurtas žaidimo taisykles ir gebėti joms nusizengti vertimo kalboje taip, kaip joms nusizengia pats autorius originalo tekste (Eco 2002: 238).

„Exercices de style“ vertėja į anglų kalbą Barbara Wright kiek kukliau apibūdina savo vertimo patirtį ir santykį su R. Queneau. U. Eco, regis, varžosi su pačiu autoriumi ir kai kuriuose pratimuose virtuoziskumu net bando jį pralenkti, o B. Wright žavisi R. Queneau kūryba ir nėra linkusi rungtyniauti su rašytoju. Ji teigia, kad kiekvienoje R. Queneau knygoje galima atrasti tobulą, homogenišką visumą, kurioje slypi galybė heterogeniškų elementų, visuomet tinkamai panaudotų tinkamoje vietoje. Abu vertėjai teigia, kad yra tik prancūzų kultūrai būdingų pratimų, kuriems labiau taikytina savinimo strategija, pavyzdžiui, B. Wright pratimus „Paysan“ („Valstietiškas“) ir „Anglicismes“ („Anglicizmai“) keitė į „West Indian“ (Karibų jūros regione vyraujantis dialektas) ir „Gallicismes“ (galicizmais). Kita vertus, vertėjai pagal vertimo kalbos galimybes renkasi, kuriuos pratimus geriau savinti, o kuriuos geriau svetiminti, pavyzdžiui, B. Wright prancūziškuosius žargonus „Loucherbem“ ir „Javanais“ keičia anglų kalbos žargonais „Rhyming Slang“ ir „Backslang“ (O'Sullivan 2006: 75–76), o U. Eco šių pratimų nesavina ir perteikia pagal R. Queneau siūlomą kalbos logiką (Montagut 2013: 706). Vis dėlto abiem vertėjams svarbi šio teksto žaismė – U. Eco, kaip jau minėta, supranta kūrinių kaip žaidimą su nustatytomis taisyklėmis, o B. Wright teigia, kad versti pratimus jai buvo tiesiog smagu (O'Sullivan 2006: 74–76).

Toliau straipsnio autorės sieks išanalizuoti, kokių vertimo strategijų ir būdų ėmėsi „Exercices de style“ vertėja į lietuvių kalbą Akvilė Melkūnaitė.

3. R. Queneau kūrinio „Exercices de style“ vertimo į lietuvių kalbą analizė

Apžvelgus vertėjų ir mokslininkų, nagrinėjusių šį tekstą, patirtis, straipsnyje analizuojami pratimai pagal temą ir formą straipsnio autorių suskirstyti į šias grupes ir pogrupius: žaidimą literatūrinėmis priemonėmis (stiliaus ir retorikos figūros), žaidimą lingvistinė-

mis priemonėmis (gramatiniai laikai, svetimžodžiai, naujadarai), žaidimą kalbos registrais (šnekamoji kalba, žargonai), žaidimą žanrais ir diskursais, žaidimą pasakojimo būdais. Pabrėžtina, kad straipsnyje nesiekama itin detaliai paaiškinti ar iširti vienos ar kitos grupės vertimo ypatumų. Tiek žanrai, tiek diskursai, tiek kitos pratimų grupės yra laikomos integralia savito kūrinio stiliaus dalimi. Tačiau siekiant aiškumo pateikiamos apibrėžtys ir, jei būtina, paaiškinama, kokiais bruožais remiantis išskirta viena ar kita pratimų grupė. Taip pat paminėtina, kad dėl straipsnio apimties ne visi pratimai analizuojami. Vis dėlto išanalizuotų pratimų kiekis pakankamas daryti išvadas dėl vertimo į lietuvių kalbą kokybės.

Vertimui analizuoti pasitelktos savinimo ir svetimavimo strategijos suprantamos taip, kaip apibrėžta „Vertimo studijų žodyne“ (VSŽ 2014).

3.1. Žaidimas literatūrinėmis priemonėmis: stiliaus ir retorikos figūros

Stiliaus ir retorikos figūros apima gana gausią pratimų grupę. Autorius pavadina pratimą stiliaus ar retorikos figūra ir naudodamasis ta figūra perteikia pasakojimo turinį, taip atskleidždamas vienos ar kitos figūros panaudojimo galimybes bei stilistines savybes. Pabrėžtina, kad autoriaus sumanymas žaisti stiliaus ar retorikos figūromis nevienalytis, nes vienuose pratimuose istorija perrašoma tiesiog papildant ją tam tikromis stiliaus ar retorikos figūromis, o kituose pati istorija tampa stilistinės ar retorinės figūros pavyzdžiu, pavyzdžiui pratimas „Litotės“¹. Taigi prasminga panagrinėti kelių stiliaus ar retorikos figūras atspindinčių pratimų vertimą atskirai.

Lietuviškų literatūros mokslo terminų žodyne litotė apibrėžiama kaip „tropas, sumąžinantis dalyko svarbą, reikšmę ar galią kokiam nors objektui priskiriant jam nebūdingą savybę – pavyzdžiui, *jūra iki kelių*“ (LLMTŽ). Litotės reikšmė atsiskleidžia tik tam tikrame kontekste, dėl to pratime „Litotės“ susiaurinamas istorijos turinys – pasakojimas perteikiamas vos keliais, tačiau itin tirštais informacijos sakiniais. Žemiau pateiktame pavyzdyje autorius trumpai ir vaizdingai apibūdina veikėjo kelionę autobusu, pilnu žmonių. Vertėja pastebi šį žaismą, vaizdingą posakį *de conserve* (išsirikiavę kartu) verčia frazeologizmu *petys į petį*:

1) Nous étions quelques-uns à nous déplacer
de conserve . <...> (R. Queneau) | Buvome keli, važiuojantys petys į petį . <...>
[SP 7] |
|---|---|

Pratime „Metaforiškas“ autorius žaidžia metaforų gausa. Šame pratime metaforų pertekliumi autorius siekia ne vien atskleisti šios stiliaus figūros stilistines savybes, bet

¹ Nuo šio skyriaus pratimų pavadinimai rašomi lietuvių kalba, nes analizės tikslas yra vertinti vertimą. Originalo teksto analizė yra priemonė pagrindiniam tikslui pasiekti.

ir sukurti tam tikrą ironiją. Vertėja metaforas verčia įvairiai: vienos perteikiamos parrinkus tam tikrus funkcinis atitikmenis, kitos verčiamos tiesioginiais atitikmenimis lietuvių kalboje, pvz.: *dienos akyje, sardinių krūvą, baltapilviu vabzdžiu*. Kartais vertėja konkretizuoja ir pasitelkia stilistiškai žymėtą leksiką ironijai pabrėžti, pavyzdžiui, *poulet* (viščiukas, mažas paukštelis) verčiamas neigiamą konotaciją turinčiu žodžiu *gaidžiūkštis*. Emocinio krūvio vertimui suteikia ir metaforos papildymas tautologiniu posakiu – *tratète tratėjo*. Nors vertėjos pasirinkimas metaforą *language se déploya dans les airs* (pažodinė reikšmė: *kalba pasklido ore*) versti frazeologizmu *šneka tratète tratėjo* nėra tikslus, nes veiksmazodis *tratėti* sukelia greito veiksmo įspūdį ir šiek tiek pakinta sakinio semantika, tokį sprendimą galima pateisinti, nes tekstas lietuvių kalba skamba gyvai ir vaizdingai:

- 2) *Au centre du jour, jeté dans le tas des sardines voyageuses d'un coléoptère à l'abdomen blanchâtre, un poulet au grand cou déplumé harangua soudain l'une, paisible, d'entre elles et son language se déploya dans les airs, humide d'une protestation. <...>* (R. Queneau)
- Dienos akyje, įmestas į baltapilviu vabzdžiu keliaujančių sardinių krūvą, gaidžiūkštis* ilgu nupešiotu kaklu vienai iš jų, taikiai, staiga puolė pamokslauti, jo *šneka tratète tratėjo* priešiško persmelktame ore. <...> [SP 8]

Įdomus žodžių tvarkos keitimo pavyzdys pratime „Inversija“ („Synchyses“). *Synchyses* senovės graikų kalboje reiškė „painiavą“, o ši retorinė figūra skirta sumaišyti žodžių tvarką sakinyje. Prancūzų kalboje žodžių tvarka sakinyje gana griežta, todėl panaudojus šią figūrą iš esmės griūva sakinio prasmė (Théron 2018: 189). Lietuvių kalboje žodžių tvarka sakinyje gali kisti – tema ir rema gali būti sukeičiamos vietomis, kai siekiama ekspresijos, itaigumo, taip pat norint išryškinti loginius ir emocinius akcentus ar pabrėžti pagrindinę mintį (Liepuoniūtė 2015: 61). Paradoksaliau, tačiau originalo teksto sakinytis sunkiai suprantamas skaitytojui, o vertimo tekstas aiškus ir netgi įgyja tam tikro ekspresyvumo ir poetiškumo:

- 3) *Ridicule jeune homme, que je me trouvai un jour sur un autobus de la ligne S bondé par traction peut-être cou allongé, au chapeau la cordelière, je remarquai un.* (R. Queneau)
- Juokingą jauną vyrą, kai vieną dieną važiauvau S linijos autobusu pilnutėliu, lyg kam nors timpltelėjus pailgintu kaklu, dėvintį virvele apjuostą skrybėlę aš pastebėjau. [SP 13]

Pratime „Parechez“ žaidžiama žodžiais, turinčiais panašų garsą *-bu-*. Šią dar senovės Graikijoje vartotą fonetinę figūrą R. Koženiausienė vadina paronomazijos atmaina, kai nebūtinai kontekstas, žodžiai yra panašaus fonetinio skambesio, bet visiškai skirtingos reikšmės (Koženiausienė 2001: 276–277). Vertėja stengiasi perteikti žaismą tuo pačiu garsu, tačiau vertimo kalboje ne visur įmanoma išlaikyti šį garsą, tad vertėja kartais garsą *-bu-* keičia garsu *-bai-*:

- 4) <...> *fit brusquement du grabuge contre un burgrave qui le bousculait : « Butor! y a de l'abus! »* <...> (R. Queneau) <...> kad už**bu**bens ant **bū**simo **bu**rmistro, vis į jį **bu**mbsinčio: „**Paba**isa tu! Gal **bai**k!“ <...> [SP 56]

Atkreiptinas dėmesys į šio žodžių žaismo ir semantinės reikšmės ryšį. Daiktavardis *butor* (storžievis, stačiokas, avigalvis) keičiamas visai kitą reikšmę turinčiu daiktavardžiu *pabaisa*, o daiktavardis *abus* (piktnaudžiavimas) keičiamas veksmažodžiu *baik*. Taigi išlaikoma žaidimo forma, tačiau pakinta sakinio semantika.

Vertėja atidžiai seka R. Queneau žaidimo logiką ir bando kiek įmanoma tiksliau perteikti kiekvienos stiliaus ar retorikos figūros specifika: parenkami tikslūs meninių priemonių atitikmenys arba pritaikomas savitas, lietuvių kalbai būdingas fonetinis ir semantinis žodžių žaismas, dėl to skaitytojas gali nesunkiai perprasti autoriaus sumanymą.

3.2. Žaidimas lingvistinėmis priemonėmis

Atskirą grupę šiame darbe sudaro pratimai, kuriuose R. Queneau trumpąją istoriją perteikia žaisdamas įvairiais grynai kalbiniais aspektais. Pavyzdžiui, pratime „Antonimišką“ antonimiškumas perteikiamas priešingu pirminės istorijos turiniu: veiksmas vyksta vidurnaktį, lyjant lietui, beveik tuščiame autobuse ir t. t. Tokio pratimo perteikimas didelių vertimo problemų nekelia ir vertėja nesunkiai susidorojo su vertimo užduotimi. Vertėtų atkreipti dėmesį į kelis pratimus, kuriuos versti yra kur kas sudėtingiau.

3.2.1. *Gramatiniai laikai*. Kūrinyje yra keturi pratimai, kuriuose istorija pasakojama pasitelkiant įvairius prancūzų kalbos gramatinius laikus. Ne visus juos galima pakeisti lietuvių kalbos gramatiniais laikais. Problemų nekyla dėl pratimo „Esamasis laikas“ („Présent“) vertimo, tačiau pratime „Būtais neapibrėžtasis“ („Passé indéfini“) pasakojimas perteiktas *passé composé*, reiškiančiu praeityje atliktą ir pabaigtą veiksmą, ir *imparfait*, reiškiančiu praeityje pradėtą, bet nebaigtą veiksmą. Abu laikai verčiami lietuviškuoju būtuojų kartiniu laiku, kuris nurodo, kad veiksmas buvo atliktas ar atliekamas praeityje vieną kartą, taigi šiuo laiku neapibrėžtumas taip pat gali būti išreikštas:

- 5) <...> *J'étais assis et je n'ai pas pensé à rien.* <...> Sėdėjau ir **apie nieką negalvo**jau.
(R. Queneau) [SP 36]

Kita vertus, matyti, kad vertėja neatkreipė dėmesio į veikslą (eigos ir įvykio). Prancūzų kalbos lakui *passé composé* būdinga įvykio veikslo reikšmė, tad būtų geriau parinkti tokį veksmažodį, kuris akivaizdžiai rodytų praeityje atliktą ir pabaigtą veiksmą,

pavyzdžiui, sintaksinį junginį *je n'ai pas pensé à rien* versti junginiu *ir nė viena mintis nešovė man į galvą* arba vartoti įvykio veikslą perteikiantį priešdėlį – *sėdėjau ir nieko nesumąščiau, sėdėjau ir nieko nesugalvojau* ar pan.

Būtasias kartinis laikas pasitelkiamas verčiant ir pratimą „Būtasias nebaigtinis“ („*Imparfait*“). Kaip jau minėta, prancūzų kalbos laiku *imparfait* reiškiamas praeityje vykęs, tačiau nebaigtas veiksmas. *Imparfait* taip pat gali būti vartojamas kaip pasakojamasis praeities laikas. Nors akivaizdų skirtumą tarp pratimų „Būtasias neapibrėžtas“ ir „Būtasias nebaigtinis“ išvelgti sunkiau nei originalo tekste, tačiau vertėja nebaigtą veiksmą bando išreikšti kiek įmanoma labiau vengdama priešdėlinių veiksmažodžio formų ir, kur reikia, pasitelkdama esamąjį laiką ar bendratį. Taigi vertėjos pasirinkimas vengti priešdėlinių veiksmažodžių formų yra tinkamas:

- 6) <...> *Il se **plaignait** aupres de son voisin des heures que ce dernier lui **infligeait**. Dès qu'il **apercevait** une place libre, il se **précipitait** vers elle et s'y asseyait.* <...> (R. Queneau) <...> Kaimynui **skundėsi**, kad jį **stumdo**. Pastebėjęs laisvą vietą **lėkė** sėstis. <...> [SP 39]

Pratime „Neveikiamoji“ („*Passé simple*“) vartojamas tik prancūzų kalbai būdingas *passé simple* laikas, paprastai vartojamas praeities įvykiams pasakoti grožiniuose ir publicistiniuose tekstuose ir suprantamas kaip paprastas būtasias laikas. Šnekamojoje kalboje jis nevartojamas. Vertėja pakeitė šį laiką neveikiamąja rūšimi ir išlaikė skirtį tarp šių keturių pratimų:

- 7) *Ce **fut** midi. Les voyageurs **montèrent** dans l'autobus. On **fut** serré. Un jeune monsieur **porta** sur sa tête un chapeau entouré d'une tresse, non d'un ruban.* (R. Queneau) **Būta** vidudienio. Į autobusą **prigužėta** keleivių. **Susigrūsta**. Vieno jaunikaičio **dėvėta** ne kaspinu, o kasele apjuosta skrybėlė. [SP 38]

Lietuvių kalboje neveikiamosios rūšies formos „nusako veiksmą, kurio atlikėjas negali eiti sakinio veiksniu ar dalyvio pažymimuojų žodžiu. Jos dažniausiai vartojamos tada, kai veiksmą (būseną) norima nusakyti neatsižvelgiant į veikėją ar būsenos turėtoją“ (VLE). Taigi, viena vertus, R. Queneau pasakojimas *passé simple* laiku nėra perteikiamas, nes atitikmens lietuvių kalboje nėra, tačiau savinant šį tekstą išlieka autoriaus idėja parodyti skirtingų laikų ir, šiuo atveju, nuosakų vartojimo galimybes. Kaip minėta, *passé simple* yra rašytinės kalbos laikas, vertėja pasirenka neveikiamųjų dalyvių bevardę giminę, kuri dažniausiai eina beasmėnių sakinių tariniu (DLKG 1994: 365), taigi taip pat labiau vartotina rašytinėje kalboje.

Apibendrinant galima teigti, kad versdama aptartus pratimus vertėja neišvengiamai susiduria su prancūzų ir lietuvių kalbų gramatinėmis skirtybėmis. Dažniausiai

vertėja pasinaudoja lietuvių kalbos gramatikos galimybėmis ir tokiu būdu atskleidžia ir R. Queneau kūrinio esmę: žaidimą lingvistinėmis priemonėmis ir žaidimą kalba apskritai.

3.2.2. *Skoliniai ir svetimybės*. Skoliniai ir svetimybės užima svarbią vietą R. Queneau stilistiniame žaidime. Autorius savo sumanymui pasitelkia prancūzų kalboje gausiausiai vartojamus skolinius ir svetimybės: anglicizmus, lotynizmus, italų kalbos skolinius. Šių kalbų skoliniai ir svetimybės ne visada sutampa su lietuvių kalbos vartosenoje prigijusiais ar prigijančiais skoliniais ir svetimybėmis, tad šių pratimų vertimo problematika kompleksiška.

Pratime „Anglicizmai“ žaidžiama skoliniais iš anglų kalbos, taip pat bandoma fonetiškai perteikti anglišku žodžių tarimą, kad juos galėtų perskaityti prancūzų skaitytojas. Verčiant sunkumų kelia skirtingos prancūzų, anglų ir lietuvių kalbų ypatybės. Kai kuriose vietose vertėja išvis neperteikė skolinio, tačiau vertimo nuostoliai kompensuojami gramatinėmis kategorijomis, tarsi būtų verčiama pažodžiui iš anglų kalbos, pavyzdžiui, nederinami linksniai (*turi labai ilgas kaklas*) arba iškraipoma sintaksė (*paimu autobusą <...> pamatau, kad ten yra vienas jaunas vyras*). Vertėja taip pat perėmė kai kuriuos lietuvių skaitytojui žinomus skolinius ir juos sugramatino tokiu pačiu principu, kaip ir R. Queneau, pavyzdžiui, *lančas, hetas, ap en daun* ar *steišn*. Taigi, galima teigti, kad autoriaus stilių perteikti pavyko:

<p>8) <i>Un dai vers middai, je tèque le beusse et je sie un jeugne manne avec une grète nèque et un hatte avec une quainnde de lèsse tressés.</i>
<...>
<i>A une lète aoure je le sie égaine; il vouoquait eupe et daoune devant la Ceinte Lazare stécheunne.</i> (R. Queneau)</p> | <p>Vieną dieną apie lančo laiką aš <i>paimu</i> autobusą ir tada pamatau, <i>kad ten yra vienas jaunas vyras</i>, kuris <i>turi labai ilgas kaklas</i> ir ant galvos turi hetą su supinta virvuke.
<...>
Vėlyvu laiku jį vėl pamatau, jis vaikščioja ap en daun prieš Seint Lazaro steišn. [SP 87]</p> |
|---|--|

Pratime „Makaronizmai“ žaidžiama lotynizmais arba jų pagrindu kuriamais vediniais. Verta pabrėžti, kad prancūzų kalboje terminas *macaronique* reiškia, kad tekstas yra kuriamas įpinant lotyniškų žodžių arba kuriant naujadarus lotynizmų pagrindu ir taip siekiama komiško efekto (CNRTL). Lietuvių kalboje terminas *makaronizmas* apibrėžiamas kaip svetimybės žodis arba posakis, nepakeistu pavaldalu mechanškai įterptas į kalbą (VLE). Akivaizdu, kad vertėja nediršo teksto savinti ir ieškoti kitų svetimybės žodžių, kuriuos būtų galima įterpti. Vertėja išlaikė autoriaus žaidimo logiką ir vartojo lotynizmus. Tačiau lietuvių kalba neturi tiek sąsajų su lotynų kalba, todėl toks pats žaismas negalimas – autorius lotynizmus ir jų vedinius pritaikė beveik visiems pratimo žodžiams, ir tekstas išliko suprantamas, o palikus visus lotynizmus ir

jų vedinius vertime į lietuvių kalbą tekstas nebūtų suprantamas ir nekeltų tokio pat stilistinio poveikio. Tad vertėja pasirinko lietuvių skaitytojui geriausiai žinomus lotynų kalbos žodžius. Kadangi terminas *makaronizmas* lietuvių kalboje turi platesnę reikšmę, galbūt pratimą buvo galima pavadinti konkretesniu terminu „Lotynizmai“.

- 9) *Sol erat in regionem senethi et calor atmospheri magnissima. Senatus populusque parisiensis sudebant.* (R. Queneau) Saulė buvo į zenito regioną, o **atmosfero** karštis **magnissima**. **Senatus populusque paryžiensis** prakaitinėjo. [SP 98]

Pratime „Italizmai“ autorius žaidžia skoliniais iš italų kalbos. Rašytojas perrašė prancūziškus žodžius pagal italų kalbos fonetikos taisykles ir kūrė naujadarus maišydamas prancūziškus ir itališkus žodžius. Vertime itališką akcentą bandoma perteikti fonetiškai, italų kalbos priesagomis kuriant naujadarus, nederinant giminių ir linksnių, įterpiant itališkų barbarizmų. Originalo tekste autoriui pavyksta gana lengvai transformuoti beveik visą tekstą neiškraipant pasakojimo prasmės, o lietuviškame vertime pakeitimus matome vos keliose vietose, kai kurie žodžiai vargu ar pažįstami lietuvių skaitytojui, pavyzdžiui, *uomo*:

- 10) *Oune giorno en pleiné merigge, ié saille sulla plataforme d'oune otobousse et là quel ouome ié vidis? Ié vidis oune djiovanouome au longué col avé de la treccie otour dou cappel.* (R. Queneau) Vieną dieną per **popietidžio vadžiuoju** autobuso platformoje ir kokį **uomo** aš matau? Aš matau vieną **džiaunuolį** su **lungas kaklas** ir aplink jo **skrybelį** supintą **kaspinelį**. [SP 100]

Apibendrinant: vertėja nesavina skolinių ir svetimybų ir yra linkusi sekti autoriaus pasirinkimu – kur įmanoma, rašytojo parinktus leksinius ir fonetinius vienetus pritaiko ir lietuviškam tekstui. Tačiau pasirinkus tokią strategiją, ne visada įmanoma išlaikyti originalo teksto emocinį poveikį.

3.3. Žaidimas kalbos registras: žargonai ir šnekamoji kalba

Keturiuose pratimuose autorius bando perteikti tam tikrų specifinių žargonų ir šnekamosios prancūzų kalbos ypatybes. Dovilė Mikutaitė, magistro darbe remdamasi žargoną analizavusių mokslininkų išvalgomis, pateikia tokią žargono apibrėžtį: „Žargonas yra sociolektas – tai tam tikrai socialinei grupei būdinga šnekamosios kalbos forma, pasižyminti savita frazeologija ir leksika, kuri dažnai būna vulgari, o visuomenės sukurtų tabu nepaisoma arba jie sąmoningai atmetami“ (Mikutaitė 2015: 5–6). Žargoninė leksika negali būti verčiama neutraliai. Vertėjas turi išlaikyti žodžio reikšmės niuansus arba juos kompensuoti (Mikutaitė 2015: 10). R. Queneau pasitelkė ir konkrečių žargonų („Mėsininkų žargonas“, „Žavanas“), ir šnekamosios kalbos elementų individualizuotai

veikėjo kalbai kurti („Gatvės kalba“, „Valstietiškas“). Šių pratimų stilistiką perteikti lietuvių kalba nelengva dėl kultūrinių skirtumų.

Pratimo „Loucherbem“ pavadinimas į lietuvių kalbą verčiamas „Mėsininkų žargonu“. Kadangi tai yra tik prancūzų kalbai būdingas žargonas, vertėjai tenka išnašoje aiškinti skaitytojui, apie kokią žargoną kalba: „XIX a. Paryžiaus ir Liono mėsininkų žargonas, žinomas ir kartais vartojamas mūsų dienomis. Pirma žodžio raidė arba skiemuo keliami į galą ir keičiami raide *l*, o gale priduriama kokia nors „žargoniška“ priesaga“ (Queneau 2016: 95). Vertime gana tiksliai perteiktos šio žargono taisyklės – žodžio pradžioje rašoma raidė *l*, ir žaidžiama neigiamą konotaciją turinčia priesaga *-kšl-*:

- 11) *Un lourjingue vers lidimège sur la lateformeplic arriere d'un lobustotem, je gaffe un lypétinge avec un long loukem et un lapeauchard entouré d'un lalongif au lieu de loubanrogue.* (R. Queneau) *Lienavą lienądkšą apie lidudienikšlį S laršutomkšlio ltobuseaukšlio galinėje latformojepšlėje pastėbjau jauną lyrąvėną per ilgu aklukščiū, jis dėvėjo lkrybėlėškšlą, apjuostą supinta lirvelevkšle.* [SP 95]

Panašiu principu vertėja vadovavosi ir versdama pratimą „Žavanas“. Išnašoje paaiškinama: „Žavanas (javanais, kilęs nuo žodžių junginio *j'avais* – pranc. *aš turėjau*) – XIX amžiaus antroje pusėje Prancūzijoje sukurtas ir populiarus žargonas: žodžiuose priduriami papildomi parazitiniai skiemenys ar raidės, kad pasakymo nesuprastų nemokantys žargono“ (Queneau 2016: 96). Originalo tekste įterptus parazitinius skiemenis *vi, vu, vo, va*, vertėja keičia parazitiniais skiemenimis *va, vo*:

- 12) *Unvin jovur vevers mividin suvur unvin vau-tobobuvus deveu lava livigneveu esseve, jeveu vaveperçuvus unvin chavapoveau envantou-vourévė pavar uvune fivicevelle ovau lieuveu deveu ruvubanvan.* (R. Queneau) *Vievaną dieną apie viduvadienį gavalinėje S maršruvato autovabuso platformavoje pastėbjau jaunąvą vyvarą per ilgu kakvalū, jis dėvėjo skryvabėlę, apjuostą supinvata virvavele.* [SP 96]

Taigi abiem atvejais vertėja linkusi tekstą svetimininti ir istoriją pasakoti pagal prancūzų kalbos žargono taisyklės. Viena vertus, šis sprendimas nesukelia tokio paties poveikio lietuvių skaitytojui, nes tokių žargonų lietuvių kalboje nėra, tačiau šitaip skaitytojas gali būti supažindintas su prancūzų kalbos žargonais ir R. Queneau žaidimo taisyklėmis. Be to, galima daryti prielaidą, jog tikrai ne visi prancūzų skaitytojai žino šiuos žargonus ir gerai juos supranta.

Versdama šnekamąją kalbą vertėja ėmėsi savinimo strategijos. Pavyzdžiui, pratimo „Vulgaire“ pavadinimas išverstas „Gatvės kalba“, nors žodyne *Larousse* nurodomos tokios žodžio *vulgaire* reikšmės: neišsilavinęs, kultūros stokojantis asmuo; žemas, prastas, niekuo neypatingas dalykas; raiška būdinga šnekamajai kalbai (*Larousse*). Taigi išversta siauriau. Pratime autorius, siekdamas perteikti prastuomenės kalbėseną, trumpina žo-

džių junginius, vartoja šnekamosios kalbos žodžius. Vertėja renkasi žargonizmus, barbarizmus, vertime nemažai šiauliškių tarmei būdingų elementų: fonetinių pakeitimų, mažybinių priesagų, nosinių garsų trumpinimų:

- 13) *L'était un peu plus **dmidi** quand j'ai pu monter dans l'esse. **Jmonte** donc, **jpaye** ma place comme bien entendu et **voilà tipas** qu'alors **jremarque un zozo l'air pied** avec un cou qu'on aurait dit un télescope et une sorte de ficelle autour du **galurin*** (R. Queneau)
- Buva** jau **biškį** po **dvylikas**, kai galų gale **įsiroviau** į S. Nu tai įlipu, aišku, **atsibašliuoju** už **biliečiuką** **i** pamatau tokį visai **nekažką čiuvą** – kaklas **kai šlanga**, aplink skrybėlę tokia **virvike** apsuksa. [SP 50]

Vertėja tikrai kuria R. Queneau būdingą komizmą, tačiau derėtų pabrėžti, kad gatvės kalba nebūtinai yra tarmiška. Ji labiau būdinga bendresniam miesto žargonui. Todėl darytina išvada, kad Šiaulių tarmės vartojimas šiame pratime yra perteklinis.

Panašiu principu vertėja vadovaujasi ir pratime „Paysan“ (pavadinimas išverstas „Valstietiškas“). Autorius, siekdamas perteikti kaimiečių šneką, trumpina ir jungia žodžius arba perrašo juos pagal fonetinius garsus. Taip pat kai kur keičia sakinio gramatinę struktūrą arba vartoja šnekamosios kalbos žodžių. Vertimo tekste yra priesaginių daiktavardžių, turinčių neigiamą konotaciją, pvz.: *popieriokai, numeriokai*, balsių keitimo pavyzdžių, tačiau pastebimas ir dažnas galūnių *-a(q), -e* keitimas galūnėmis *-u(u), -i*, vietininko linksnio galūnės keitimas, pavyzdžiui, *karieton, miesti*, bei slavų kalbų svetimybų vartojimas, pavyzdžiui, *ale, bajovų*, būdingas aukštaičių tarmei:

- 14) *J'avions pas de **ptits bouts de papiers** avec un numéro **dsus**, mais **jsomme** tout **dmême** monté dans **steu carriole**.*
<...>
***Bin**, c'est des choses qu'arrivent comme ça que dans une grande ville. **Vous vous** figurerez-vous-ti pas **qu' l'avons dnouveau rvu**, ce grand **flandrin**.* (R. Queneau)
- Neturėjau tų **popieriokų** su **numeriokais**, **ale** vis tiek **ton karieton insirioglinau**.
<...>
Nugi būna **takių** dalykų dydeliam **miesti, kep** nebus. **Ale žinat**, kad ir vėl pamatom **paskum tų bajovų kerėplų**. [SP 113]

Kadangi šiame pratime siekiama atspindėti kaimiečių šneką, tarmybų vartojimas yra tinkamas vertėjos pasirinkimas.

Taigi versdama žargonus ir šnekamąją kalbą vertėja taikė ir svetimavimo, ir savinimo strategijas: prancūziškiems žargonams perteikti – svetimavimo, šnekamajai kalbai – savinimo. Pirmuoju atveju išlaikoma autoriaus idėja, tačiau neperteiktas rašytojo kuriamas komizmas, nes lietuvių skaitytojui šios žargonybės tokių pačių emocijų kaip prancūzų skaitytojui nesukels. Antruoju atveju vertėja skiria daugiau dėmesio komiško perteikimui ir bando priartinti tekstą prie lietuvių skaitytojo.

3.4. Žaidimas žanrų ir diskursų galimybėmis

3.4.1. *Žaidimas žanrais.* Dar viena pratimų grupė, išskiriama straipsnyje, yra žanrai. Pasak Rūtos Marcinkevičienės, žanras gali būti apibūdinamas bendrai kaip meno kūrinų skirstymas pagal jų sandaros ypatybes arba, siauriau, kaip pagrindinių literatūros rūšių – lyrikos, epo, dramos – smulkesnė padala, jungianti struktūriškai artimas kūrinų grupes. Tačiau mokslininkė, nagrinėdama įvairius teorinius požiūrius į žanrą, teigia, kad, atsiradusi literatūrologijoje, žanro teorija plinta į visai kitas sritis – kalbama apie bet kokio teksto, pvz., skundo ar žiniasklaidos priemonės žanrus arba žiūrима dar plačiau ir žanrais skirstomi netgi socialiniai veiksmai, pvz., pamokos, renginio žanras (Marcinkevičienė 2004: 192–193). Žanrai yra dinamiški, jų forma ir funkcija nuolatos keičiasi, jie persidengia, atsiranda hibridinių žanrų. Be to, svarbu atsižvelgti į kalbinį, situacinį ir kultūrinį kontekstą. Toliau nagrinėjami kelių pratimų pavyzdžiai, atskleidžiantys šios pratimų grupės stilistines ypatybes.

Pratime „Anotacija“ nereikšmingas įvykis autobuse pasakojamas kaip knygos pristatymas skaitytojui. Pasak R. Marcinkevičienės, anotacijoje labai trumpai aprašomas kūrinio turinys, nurodomi tam tikri veikėjai, paminimas autorius. Anotacijos kalbai būdingas lakoniškumas ir informatyvumas, tačiau svarbu perteikti ir reklaminę žinutę, todėl anotacijos kalba esti gyva, ekspresyvi, gali būti aiškiai išreikšta nuomonė, nevengiama šnekamosios kalbos elementų ar vertinimų (Marcinkevičienė 2007: 124–125). Matyti, kad intrigą ir reklaminės žinutės poveikį perteikiančios leksikos vertėjai rasti nebuvo sunku, parenkami tinkami stilistiškai žymėti sinonimai – *meistriškai, išraiškingus personažus, ypatingą pasimėgavimą* ir pan.:

15) *Dans son nouveau roman, traité avec le brio qui lui est propre, le célèbre romancier X, à qui nous devons déjà tant de chef-d'oeuvre, s'est appliqué à ne mettre en scène que des personnages bien dessinés et agissant dans une atmosphère compréhensible par tous, grands et petit. <...> Le tout donne une impression charmante que le romancier X a burinée avec une rare bonheur.* (R. Queneau)

Kaip visada meistriškai parašytame romane žymusis prozininkas X, kuriam jau esame dėkingi už daugelį šedevrų, **pasistengė sukurti vien išraiškingus personažus**, veikiančius visiems – ir mažiems, ir dideliems – gerai suprantamoje aplinkoje. <...> Visuma palieka žavingą įspūdį: **rašytojas X jį nuaudė jausdamas ypatingą pasimėgavimą.** [SP 29]

Pratime „Vaiduokliškas“ R. Queneau parodijuoja gotikinės literatūros žanrą. Šis žanras atsirado XVIII a. anglų literatūroje kaip priešprieša švietimo idėjoms, jam būdingi nepaprasti ir paslaptingi įvykiai, vykstantys viduramžių gotikinėse pilyse ar kitoje paslaptingoje vietoje, veikėjai paženklinoti demonizmo žyme, veikia vaiduokliai ar kitos antgamtinės būtybės (VLE). Pratime aptinkamas ne vienas šio žanro elementas.

Veiksmas vyksta 1783 m. prie Orleano kunigaikščio parko vartų. Pasakojimo įtampa kuriama pamažu, atskleidžiant vis daugiau detalių, pasitelkiant žanrui būdingą leksiką. Tačiau pasakojimas kartu yra ir komiškas – pratime derinami senovinis pasakojimo stilius ir šnekamosios kalbos žodžiai, įmantriai konstruojami sakiniai. Toliau pateiktoje ištraukoje matyti, kad vertime tinkamai atspindėti žanrui būdingi elementai, pavyzdžiui, frazeologizmas *glaça les sangs* keičiamas atitikmeniu *kraujas sustingo gyslose*, o epitetas *maligne*, kuriuo apibūdinama skrybėlė, verčiamas žodžių junginiu *pikta lemiančiai*. Tačiau kartais vertėja, norėdama perteikti komizną, šiek tiek sustiprino teksto stilių, pavyzdžiui, neutralus *rendre compte de* (pranešti) išverstas konotuotu veiksmazodžiu *paporinti*, neutralus žodžių junginys *d'une sorte de*, vartojamas apibūdinti panašumą, lyginimą su kažkuo (Larousse), verčiamas konotuotu būdvardžiu *neregėtas*. Darytina išvada, kad tokia „konotacinė konkretizacija“ yra perteklinė:

- 16) *Nous, garde-chasse de la Plaine-Monceau, avons l'honneur de rendre compte de l'implicable et maligne présence dans le voisinage de la porte orientale du Parc se S. A. R. Monseigneur Philippe le sacré duc d'Orléans, ce jour d'huy seize de mai mille sept cent quatre-vingt-trois, d'un chapeau mou de forme inhabituelle et entouré d'une sorte de gallon tressé. <...> L'effroyable aspect de ce quidam nous glaça les sangs et prévint notre fuite. <...>*
(R. Queneau)

Mes, Monso lygumos jėgeris, turime garbės **paporinti**, kad prie jo karališkajai Didenybei Poniui Pilypui, išventintam Orleano kunigaikščiu, priklausančio parko rytinių vartų tą tūkstantis septyni šimtai aštuoniasdešimt trečių metų gegužės šešioliktą dieną nepaaiškinamai ir **pikta lemiančiai** pasirodė nejprastos formos minkšta skrybėlė, apjuosta *neregėtu* pintu kaspinėliu. <...> Nuo **šiurpulingos** nepažįstamojo **išvaizdos** mums **kraujas sustingo gyslose**, todėl ir nepabėgome. <...> [SP 57]

Pratime „Tanka“ istorija papasakota japonų poezijai būdinga forma. Tanka yra nerimuotas penkiaeilis, kurį sudaro 31 skienuo, o skiemenys eilutėse išsidėstę tokia tvarka: 5, 7, 5, 7, 7. Šiam eilėraščiui būdingas lakoniškumas, bet kartu ir grakštumas (VLE). Akivaizdu, kad vertime išlaikyta eilėraščio struktūra, o vertėjos pastangas perteikti penkiaeilio grakštumą galima įžvelgti eilėraščio pabaigoje, kur vartojama inversija. Tačiau vertėjai teko šiek tiek keisti penkiaeilio turinį, kad išlaikytų skiemenų skaičių. Pavyzdžiui, praleidžiama mintis, kad autobusas atvyksta, o laiko aplinkybė *plus tard* (vėliau) keičiama veiksmazodžiu *laukia*:

- 17) *L'autobus arrive
Un zazon à chapeau monte
Un heurt il y a
Plus tard devant Saint-Lazare
lest question d'un bouton*
(R. Queneau)

Į autobusą
Įlipa skrybėliuotis
Susidūrimas
Laukia prieš San Lazarą
Apie sągą šie žodžiai

[SP 83]

Išnagrinėjus šiuos pavyzdžius matyti, kad vertėja gilinosi į kiekvieno žanro specifiką ir atsižvelgė į autoriaus kuriamą komizmą bei žanrų parodijos elementus, ieškojo sprendimų, kaip jie gali būti perteikti vertime. Pastebėta ir tai, kad vertėja linkusi savinti ir konkretinti tam tikrus elementus, kad vertimo skaitytojas pajustų kiekvieno žanro kuriamą emocinį poveikį.

3.4.2. *Žaidimas diskursais*. Kūrinyje yra keletas pratimų, kuriuos būtų galima priskirti diskurso kategorijai. Nors nėra vienodos nuomonės, kas yra diskursas ir kaip jį analizuoti, esti kelios bendros sampratos: diskursas kaip diskusijos sinonimas, kalbėjimosi būdas arba diskursas kaip kalba tarp diskurso subjektų, kai vartojamas specifinis žodynas (Juodaitytė, Rūdytė 2009: 28). Atsižvelgiant į šias diskurso sampratas, straipsnyje remiamasi Algimanto Valantiejaus diskurso apibrėžtimi: „[D]iskursas (pranc. discours – kalba, kalbos tipas, tekstas), specializuota kalbos vartojimo praktika, kalbos (šnekos) stilius, kuris remiasi rutininėmis komunikacijos formomis; simboliškai struktūruojamų, normiškai atkuriamų ir socialiai kontroliuojamų prasių sistema“ (VLE, Valantiejus).

Pratime „Filosofinis“ filosofinis diskursas išreiškiamas atitinkama leksika, abstrakčiomis sąvokomis, o komizmo tekstui suteikia filosofinių terminų bendrinimas, perteiklinis jų vartojimas ir taikymas paprastiems, kasdieniams dalykams aprašyti. Toliau pateiktoje pratimo ištraukoje tokiu principu aprašomas autobuse pastebėtas jaunuolis. Vertėjai pavyko perteikti tiek filosofinio teksto stilių, tiek komiškumą. Pavyzdžiui, vartojami filosofinių terminų atitikmenys (*inexistentialité – neegzistuojamybė*), darybiniam naujadarui *chapeautière* parinktas tokiu pačiu principu sudarytas būdvardis *skrybėliškas* ir pan.:

- 18) *Le philosophe qui monte parfois dans l'inexistentialité futile et outilitaire d'un autobus S y peut apercevoir avec la lucidité de son œil pinéal les apparences fugitives et décolorées d'une consience profane affligée du long cou de la vanité et de la tresse chapeautière de l'ignorance.* (R. Queneau)
- Filosofas, kuris kartais įžengia į beprasmišką ir utilitarišką S maršruto autobuso **neegzistuojamybę**, skvarbia trečiąja akimi gali įsisąmoninti laikiną ir nublankusį profaniškos sąmonės pavidalą, dar labiau subjaurotą ilgo tuštybės kaklo ir **skrybėliškos** neišmanymo pynutės. [SP 59]

Panašus žaidimas terminais pastebimas ir pratime „Medicininis“. Čia gausu ne tik medicininių terminų, bet ir profesinio žargono, kuriam lietuvių kalboje atitikmenų vertėja taip pat rado. Pavyzdžiui, žargoninis ligonio apibūdinimas *gastralgique* verčiamas neigiamą konotaciją turinčiu priesagos *-ikas* vediniu *gastralgikas*, o tarptautinis terminas *gigantisme* keičiamas lietuviškuoju terminu *milžinūgystė*:

- 19) *Là, je diagnostique un **gastralgique** atteint de **gigantisme** opiniâtre avec **élongation trachéale** et **rhumatisme déformant du ruban et son chapeau**.* (R. Queneau) Ten diagnozavau **gastralgiką**, kurį kamavo įkyri **milžinūgystė** – trachėja buvo pailgėjusi, o reumatas deformavęs jo skrybėlės kaspina. [SP 104]

Diskurso kalbos perteikimą vertime lengvina rutininė kalba ir terminai, kuriems būdingas tarptautiškumas. Tačiau šių pratimų stilistikai svarbi ir autoriaus kuriama diskurso parodija, kurią vertėja pastebėjo ir stengėsi perteikti parinkdama tinkamas raiškos priemones: ir profesinį žargoną, ir darybinius naujadarus.

3.5. Žaidimas pasakojimo būdais

Bene gausiausią pratimų grupę kūrinyje sudaro įvairūs pasakojimo ar kalbėjimo būdai, kuriais perteikiamas jau ne kartą minėtas banalus įvykis autobuse. Šiai grupei priskiriami pratimai atspindi veikėjų nuotaikas ir charakterius, perteikia tam tikrą pasakojimo temą ir pan.

Sudėtingiausia versti tokius pratimus, kuriuose R. Queneau pasitelkia itin daug įvairių meninių priemonių. Pavyzdžiui, pratime „Pompastiškas“ pompastiškumo efekto autorius siekia naudodamas metaforas, palyginimus, personifikacijas ir kt. Siekdama tiksliai ir stilistiškai adekvačiai perteikti vieną ar kitą meninę priemonę, vertėja ieškojo įvairių sprendimų lietuvių kalba – ji keitė sintaksinius žodžių junginių elementus, objektų savybes, taikė konkretizaciją. Pavyzdžiui, frazeologizmo veiksnys *les doigts roses de l'aurore* pakeistas lietuvių skaitytojui natūraliau skambančiu dūriniu *rožiapirštė aušra*:

- 20) *À l'heure où commencent à se gercer **les doigts roses de l'aurore**...* (R. Queneau) Tą valandą, kai **rožiapirštė aušra** skleidėsi danguje... [SP 48]

Versdama palyginimą *tel un dard rapide* vertėja pakeičia geluonies savybę – vietoj epiteto *greitas* pasirenka epitetą *dagus*:

- 21) *...je montai tel un dard **rapide** dans un autobus...* (R. Queneau) ...aš tarsi **dagus** geluonis įsispraudžiau į <...> autobusą... [SP 48]

Palyginime, kur ilgas jaunuolio kaklas lyginamas su žirafos kaklu, žirafai apibūdinti vertėja pasirenka stilistiškai žymėtą epitetą *eikliakojė*:

- 22) *...jeune homme dont le col était plus long que celui de **la girafe au pied rapide**...* (R. Queneau) ...čia esama jaunuolio, kurio kaklas ilgesnis už **eikliakojės žirafos**... [SP 48]

Keliuose „Exercices de style“ pratimuose stiliaus pagrindą sudaro personifikacijos. R. Queneau įsmedena jaunuolio skrybėlę („Animizmas“), gyvūnus („Zoologinis“),

augalus („Botaninis“) ir net maisto produktus („Gastronominis“). Verčiant šiuos pratimus pats personifikacijų perteikimas didelių sunkumų nekelia, nes lietuvių kalboje galima rasti tiesioginių atitikmenų, tačiau siekiant perteikti R. Queneau kuriamą komizmą svarbus tinkamas metaforų ir kitų meninių priemonių, kurios papildoma žaidimą personifikacijomis, perteikimas. Pavyzdžiui, pratime „Gastronominis“ autorius pasitelkia vaizdingas metaforas siekdamas sustiprinti skaitytojo skonio receptorius, ir vertėja stengėsi šį žaidimą išlaikyti:

- 23) *Après une **attente gratinée** sous un soleil au beurre noir...*
<...>
*...parce qu'une sorte de croquant (qui **en fut baba**) lui assaisonnait les pieds poulette.*
(R. Queneau)
- Gerokai pasitroškines** iki juodumo išlydytame saulės svieste...
<...>
...nes kažkoks džiuvėsis (kuris liko **it musę kandęs**) slėgte slėgė sūrį iš jo kanopų.
[SP 106]

Dar viena pratimų grupė, kurioje personifikacijomis ir kitomis, žaidimą papildančiomis, meninėmis priemonėmis kuriamas tematinis vaizdas, yra penkios juslės. Tai pratimai „Olfaktyvinis“, kuriame skaitytojas kviečiamas istoriją užuosti, „Gustatyvinis“, kuriame kuriamas skonio vaizdas, „Taktilinis“, kuriame perteikiamas lytėjimo išpūdis, „Vizualinis“, kuriame vaizdas kuriamas spalvomis, formomis ir medžiagomis, ir „Audiatyvinis“, kuriame apibūdinami garsai ir įsameninami muzikos instrumentai. Išanalizavus šių pratimų vertimus į lietuvių kalbą pastebėta, kad vertėja tinkamai išlaikė pratimų stilių:

- 24) „Olfactif“
*...**il y avait** une certaine senteur de long cou juvénile, une certaine perspiration de galon tressé, une certaine âcreté de rogne, une certaine puanteur lâche et constipée...*
(R. Queneau)
- „Olfaktyvinis“
...**tyvrojo** kažkoks jaunuolio laibo kaklo dvelksmas, kažkoks pintos juostelės prakaitas, **trenkė** tokia pykčio aistra, tokiu stipriu bailio ir užkietėjelio tvaiku... [SP 68]
- 25) „Gustatif“
<...> *Nous **dégustâmes** ensuite le choigne-gueume de la dispute, les châtaignes de l'irritation, les raisins de la colère et les grappes de l'amertume.* <...> (R. Queneau)
- „Gustatyvinis“
<...> Vėliau **paragavome** kivirčo kramtomosios gumos, pasipiktinimo kaštainių, pykčio vynuogių, **raškėme** kartėlio kekes.
<...> [SP 69]
- 26) „Visuel“
<...> *Puis on t'y **foutrait** une tache caca d'oie pour représenter la rage, un triangle rouge pour exprimer la colère et une pissée de vert pour rendre la bile rentrée et la trouille foireuse.* <...> (R. Queneau)
- „Vizualinis“
<...> Paskui **tėkštelėtume** tau garstyčių spalvos dėmę išiučiui atspindėti, **įpieštume** raudoną trikampį – pykčiui – ir **paleistume** kelias žalsvas sroveles tulžiai sutramdyti ir bailio trydai pavaizduoti. <...> [SP 71]

Pratime „Olfaktyvinis“ sintaksinė konstrukcija *il y avait* (buvo) verčiama veiksmažodžiu *tvyrojo*, vartojamu užuodžiamam kvapui nusakyti. Toliau įterptas originalo tekste nesantis veiksmažodis *trenké* (turėjo negerą kvapą). Taigi parinkta konkretesnė leksika kvapui apibūdinti. Pratime „Gustatyvinis“ veiksmažodis *dégustâmes* (ragavome) perteikiamas tiesioginiu atitikmeniu *paragavome* ir papildomas originalo tekste nesančiu *raškėme*, siekiant patikslinti su kekėmis atliekamą veiksmą. Pratime „Vizualinis“ autoriaus pavartotas šnekamajai kalbai būdingas veiksmažodis *foutraît* (numestume, nutrenktume) keičiamas stilistiškai žymėtu *tėkštelėtume*, o sakinys atitinkamai papildomas veiksmą tikslinančiais veiksmažodžiais *įpieštume* ir *paleistume*.

Norint perteikti kiekvieno pasakojimo būdo tematiką ir stilių, būtina atpažinti, kokiomis meninėmis priemonėmis kuriamas efektas. Pastebėta, kad vertėjai svarbu, kaip kiekvienas šis pratimas funkcionuos vertimo kalboje, todėl, kad perteiktų autoriaus kuriamą žaidimą, ji linkusi konkretizuoti, taikyti pridėjimo būdą, ieškoti funkcinių atitikmenų lietuvių kalboje. Kita vertus, vertime pasitaiko ir tokių vietų, kuomet nevisai aišku, kodėl vertėja parinko vieną ar kitą stilistiškai žymėtą žodį.

Išvados

Vienas svarbiausių R. Queneau kūrinio „Exercices de style“ stiliaus bruožų yra eksperimentavimas kalba ir žaidimas įvairiomis kalbos galimybėmis. Žaisdamas kalba autorius siekia skaitytoją pralinksminėti – pratimuose gausu įvairių komizmo, parodijos ir ironijos elementų. Konstatuojama, kad į šį autoriaus sumanymą vertėja atsižvelgė ir stengėsi parinkti atitinkamas raiškos priemones vertime.

Dėl „Exercices de style“ stilistinės ir struktūrinės įvairovės verčiant šį kūrinį negalimas sistemingas vienos vertimo strategijos taikymas. Vertime išryškėja ir svetimavimo, ir savinimo strategijos, kurios, derinant su atitinkamais vertimo būdais, taikomos atsižvelgiant į kiekvieno pratimo stiliaus specifiką. Rinkdamasi vertimo strategiją ir būdus, vertėja daugiausiai dėmesio skyrė autoriaus žaidimo logikos perteikimui – vartojo tiesioginius sintaksinių, leksinių ir fonetinių elementų atitikmenis, o, jų neradusi, ieškojo funkcinių atitikmenų lietuvių kalboje. Pabrėžtina, kad vertėja linkusi tekstą svetiminti versdama specifinius, tik prancūzų kultūrai būdingus pratimus. Tačiau, jeigu įmanoma pratimo turinį bent šiek tiek priartinti prie lietuvių kultūros, vertėja nevengia ir savinimo strategijos.

Vertėja atsižvelgė į kiekvieno pratimo tematiką: tinkamai perteikė stiliaus ir retorikos figūras; išanalizavo žanrus ir pasirinko atitinkamas raiškos priemones, perteikė žanrų parodiją; dėl rutininės kalbos ir terminų, kuriems būdingas tarptautiškumas, nesunkiai susidorojo su diskursų kalbos perteikimo vertime užduotimi, perteikdama ne tik terminus, bet ir profesinį žargoną ar naujadarus; tinkamai perteikė lietuvių kalba autoriaus pasirinktų pasakojimo būdų stilistines ypatybes.

Problemų vertėjai kėlė pratimai, kuriuose žaidžiama žargonais bei šnekamąja kalba. Šioms grupėms būdingi pratimai pasižymi specifiniais kultūriniais ypatumais, kuriuos ne visada galima perteikti lietuvių kalba ir ne visada įmanoma kompensuoti vertimo nuostolius. Šių pratimų vertime pastebėta daugiausiai netikslumų. Vertime pasitaiko tam tikrų semantinių netikslumų, susijusių su pertekline konkretizacija ar nevisai motyvuotu stilistiškai žymėtos leksikos vartojimu, tačiau tai bendrai kūrinio vertimo kokybei įtakos nedaro.

Pagrįstai galima teigti, kad šio įvairialypio kūrinio stilistika vertime į lietuvių kalbą yra perteikta, vertėjos Akvilės Melkūnaitės vertimas į lietuvių kalbą yra kūrybiškas, o literatūros lietuvių kalba lauką papildė dar vienas šiuolaikinės užsienio literatūros klasikos kūrinys.

Literatūra

- Arbex, Márcia. 2010. Les exercices de style brésiliens : Luiz Rezende lecteur de Raymond Queneau. *Synergies Brésil* 2. 119–126. http://www.gerflint.fr/Base/Bresil_special2/arbex.pdf [Žiūrėta 2018-11-23].
- Eco, Umberto. 2003. *Dire presque la même chose*. Paris: Grasset.
- Juodaitytė, Audronė ir Kristina Rūdytė. 2009. Diskursas kaip socialinių-educacinių reiškinių kontekstualaus supratimo metodologinė prieiga. *Mokytojų ugdymas* 12 (1). 27–43. <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/object/LT-LDB-0001:J.04-2009-1367169848386/J.04-2009-1367169848386.pdf> [Žiūrėta 2020-04-12].
- Koženiauskienė, Regina. 2001. *Retorika: iškalbos stilistika*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Liepuoniūtė, Dalia. 2015. *Lietuvos ir Prancūzijos prezidentų kalbų gretinamoji ir vertimo analizė retoriniu aspektu*. Magistro darbas, Vilniaus universitetas.
- López Montagut, Aina. 2013. Sur les Exercices de style de Raymond Queneau. *Bulletin hispanique* 115-2. 697–711. <https://journals.openedition.org/bulletinhispanique/2900>; <https://doi.org/10.4000/bulletinhispanique.2900> [Žiūrėta 2018-12-10].
- Macherey, Pierre. 1990. „Divagations hégéliennes de Raymond Queneau“. *À quoi pense la littérature ? Exercice de philosophie littéraire*. Paris: Presses Universitaires de France. <https://www.cairn.info/a-quoi-pense-la-litterature--9782130433095-page-53.htm>
- Marcinkevičienė, Rūta. 2007. *Spaudos tekstų žanrai*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas. <https://www.vdu.lt/cris/bitstream/20.500.12259/152/1/ISBN9789955121947.pdf> [Žiūrėta 2020-03-25].
- Marcinkevičienė, Rūta. 2004. Spaudos žanrų tipologija: Vakarietiškoji patirtis. *Darbai ir dienos* 38. <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04-2004-1367183809229/datas-treams/DS.002.0.01.ARTIC/content> [Žiūrėta 2019-02-23].
- Mikutaitė, Dovilė. 2015. *Žargono ir keiksmažodžių vertimas iš prancūzų kalbos į lietuvių ir rusų kalbas: meninių filmų „Banlieue 13“ ir „Banlieue 13. Ultimatum“ vertimų analizė*. Magistro darbas, Vilniaus universitetas
- O’Sullivan, Carol. Around the Continent in 99 Exercises: Tracking the movements of the Exercises de style. *Review of Literatures of the European Union* 4. <https://www.researchgate.net/>

publication/303114080_%27Around_the_Continent_in_99_Exercises_Tracking_the_movements_of_the_Exercices_de_style%27 [Žiūrėta 2019-02-23].

Sanders, Carol. 1994. *Raymond Queneau*. Amsterdam – Atlanta: Rodopi B. V.

Queneau, Raymond. 2016. *Stiliaus pratimai*. Vilnius: Versus Aureus. Iš prancūzų kalbos vertė Akvilė Melkūnaitė.

Théron, Michel. 2018. *Le stylistique expliqué. La littérature et ses enjeux*. Norderstedt: BoD.

Toloudis, Constantin. 1989. The Impulse for the Ludic in the Poetics of Raymond Queneau. *Twentieth Century Literature* 35 (2), 147–160. <https://www.jstor.org/stable/441608> [Žiūrėta 2019-03-20].

Žodynai ir enciklopedijos

CNRTL – Centre National de Ressources Textuelles et Lexicales. <https://www.cnrtl.fr/> [Žiūrėta 2020-03-15].

DLKG – 1994. *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

EU – Encyclopédie Universalis. <https://www.universalis.fr> [Žiūrėta 2020-04-19].

FŽ – Frazologijos žodynas. <http://lkiis.lki.lt/frazeologizmu> [Žiūrėta 2020-03-15].

Larousse – prancūzų kalbos žodynas. <https://www.larousse.fr/> [Žiūrėta 2020-03-13].

LLMTŽ – AVANTEKSTAS Lietuviškų literatūros mokslo terminų žodynas. <http://www.avantekstas.ff.vu.lt/lt> [Žiūrėta 2020-03-13].

TŽŽ – 2001. *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius: Alma Littera.

VLE – Visuotinė lietuvių enciklopedija. <https://www.vle.lt/> [Žiūrėta 2020-03-13].

VSŽ – 2014. *Vertimo studijų žodynas*. Vilnius: Lodvila.

Šaltiniai

R. Queneau. 1990. *Exercices de Style*. Paris: Gallimard

SP – Queneau, Raymond. 2016. *Stiliaus pratimai*. Vilnius: Versus Aureus. Iš prancūzų kalbos vertė Akvilė Melkūnaitė